

МОДЕРНІЗАЦІЯ ОСВІТИ — прогрес, а не імітація руху

Наталія ГАВРИШ,
доктор пед. наук, професор,
Інститут проблем виховання НАПН України;

Катерина КРУТІЙ,
доктор пед. наук, професор

Усі ми усвідомлюємо необхідність реформування системи дошкільної освіти. Цей процес уже давно розпочатий. Та чи вдалося досягти намічених результатів? Чи в правильному напрямку рухаємося? Які проблеми нам ще належить подолати? Що саме на цьому шляху залежить від кожного з нас — практиків, управлінців, науковців? Міркуймо разом з авторами статті.

За часи становлення й розвитку суспільної дошкільної освіти у ХХст. в Україні утвердилися різні типи дошкільних закладів, об'єднані вертикально управління в єдину систему; сформовано багатofункціональну горизонтальну методичну службу; розгорнуто ґрунтовну наукову роботу (створюються й постійно вдосконалюються програми та методики навчання і виховання дітей, розробляються нові дидактичні засоби); розширилася мережа закладів з підготовки та перепідготовки фахівців.

Попри такі значні досягнення освіти, потреба в її реформуванні та модернізації сьогодні є очевидною. Уточнимо наше бачення сутності ключових понять.

РЕФОРМУЄМО ЧИ ЛИШЕ СТВОРЮЄМО ІЛЮЗІЮ?

Під **реформою** розуміємо будь-які **значущі зміни в меті, змісті, формі й термінах** дошкільної освіти загалом.

Визначити очікуваний результат реформування можна, спрогнозувавши чи відбудуться зміни на рівні: **змісту дошкільної освіти** (оновлені чи нові програми, нові матеріали та розробки, що увійдуть до нових підручників, методичних посібників та хрестоматій); **організаційних форм і методів навчання** (нові підходи до форм організації та проведення занять, нові методики і технології); **оцінювання якості дошкільної освіти** (нові форми аналізу, контролю та моніторингу, критерії визначення якості освіти, параметри визначення результативності підготовки дітей до шкільного навчання та відповідності цієї підготовки запитам суспільства).

Якщо у підсумку результати освітніх реформ, орієнтованих на поліпшення всіх зазначених параметрів дошкільної освіти, демонструють формальну відповідність меті та завданням, то прийнято вважати, що реформа відбулася плавно й досить успішно. Та чи це справді так?

Маємо усвідомити: **реформи не відбуваються миттєво** (справжня реформа на будь-якому рівні освітньої системи триває п'ять-десять років). Наведемо влучне порівняння, що дає уявлення про ілюзію реформи освіти. Коли кадри фільму склеєно і ми переглядаємо змонтоване, виникає ілюзія безперервного руху через інерцію зорового сприйняття. На інерційному баченні ґрунтується й ілюзія реформування дошкільної освіти в Україні. Такий ефект можуть створювати псевдореформаторські накази, інструкції, положення тощо. Як наслідок — відомий парадокс змін в освіті: що більше прагнемо щось реформувати, то більш незмінною залишається ситуація, а причина в тому, що **ми, як правило, лише імітуємо реформи**, а освітній корабель за інерцією продовжує рухатися попереднім курсом.

То чи можлива модернізація в системі дошкільної освіти?

Модернізація дошкільної освіти — необхідність, проте сьогодні це лише правильне гасло, заклик, не підкріплений, на жаль, ані фінансово, ані парадигмально.

Модернізація освіти — це передусім комплексне, всебічне оновлення всіх ланок освітньої системи та всіх сфер освітньої діяльності відповідно до вимог сучасного життя за умов збереження та примноження кращих традицій вітчизняної та зарубіжної освіти.

У кожний історичний період дошкільна освіта розвивалася по-своєму унікально й прогресивно, і її не можна розглядати у відриві від свого часу. Сучасні тенденції розвитку освіти і суспільства також зумовили нагальну потребу у перегляді цілей та завдань, форм здобуття освіти. Виникнення нового типу культури взаємин між поколіннями зумовило пошук ефективних способів і засобів міжособистісної взаємодії. Численні психолого-педагогічні дослідження заклали основу для нових наукових підходів, реалізації принципів гуманізації освіти. Тривалий час реформаційними процесами начебто охоплені всі структурні підрозділи системи дошкільної освіти, проте проблем не меншає.

Пригадалася невеличка вправа, яку на початку реформ у системі дошкільної освіти запропонували виконати учасникам одного з майстер-класів з управління. Вправа мала переконати учасників у пріоритетності інтересів дитини, що є умовою гуманізації освітнього процесу, попри важливість наших дорослих завдань і планів.

Учасники отримали таблички з написами: “інспектор”, “методист відділу освіти”, “завідувач”, “вихователь-методист”, “вихователь”, “дитина”, і всі вони розташувалися один за одним саме в такому порядку.

Кожний з учасників мав притиснути до того, хто стоїть перед ним, повітряну кульку і не загубити її під час руху. За сигналом організатора всі побігли по колу. Учасники намагалися не відстати від першого, який просто виконував завдання бігти. Про того, хто позаду, особливо не думали — важливо було не відстати від того, хто попереду. “Дитину”, яка бігла останньою, зрозуміло, загубили десь у процесі. Пам’ятаємо, як вразила учасників візуалізована сутність реально-го освітнього процесу, як виникло бажання негайно щось змінити у ньому на користь дітей.

За час, що минув від того майстер-класу, відбулося багато позитивних змін у житті й дошкільних закладів, і системи загалом. Проте не наважимося стверджувати, що процеси реформування й модернізації стовідсотково реалізують намічене. Чому ні? Які об’єктивні й суб’єктивні причини цього?

Пропонуємо поміркувати над цим разом. Щоб поглянути на проблему в історичній площині, ми долучили до її розгляду історика дошкільної педагогіки, кандидата педагогічних наук **Ірину Улюкаєву**. Її міркування подаємо нижче.

ЩО ГАЛЬМУЄ РЕФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ?

Реформи “буксують” завжди. Не буває в житті змін раптових, як у казці — за помахом чарівної палички. Великий реформатор Ян Амос Коменський так і не побачив результатів своєї праці. Він накреслив плани на століття вперед, але, на жаль, людство дуже повільно “підтягувалося” до них.

Реформатори мають уявлення про кінцевий результат — певну ідеальну модель. Однак часто виникають об’єктивні та суб’єктивні причини, що

заважають досягненню цього результату. Так, завжди будуть педагоги, які не бажають або не можуть працювати по-новому. Та й у самих реформах часом можна виявити елементи утопії або занадто сміливі, відірвані від конкретних історичних реалій задуми. Але якщо є прогресивні реформи, поступальний рух уперед все одно буде. І темпи реалізації кожної з них об’єктивно закономірні: у реформаційному процесі завжди є ті, хто веде перед, і ті, хто пасе задніх або навіть чинить опір. Співвідношення представників цих категорій, динаміка переходу від останніх до перших є і результатом, і умовою успішності реформи. Зовнішні ознаки (назву, термін реалізації, структуру) зрештою можна легко змінити, а от глибинні зрушення потребують часу й відповідних зусиль. Утім, завжди існували й існуватимуть проблеми, які можна вважати одвічними, оскільки зумовлені вони недосконалістю людської природи та суспільства.

Чому не так, як хотілося б, відбуваються реформаційні процеси в дошкільній освіті України сьогодні? Причина, до певної міри, полягає в тому, що педагоги втомилися від них. За останні 25 років стільки всього відбувалося! Навіть етапи можна виокремити: *реформування, модернізація, трансформування*, паралельно з “руйнуванням системи дошкільної освіти 90-х років” — відмова від звичного, того, до чого приросли, примірювання абсолютно нового, не до кінця зрозумілого. Занадто часто змінювалися орієнтири й установки: конче важливе вчора назавтра ставало незначним і навіть таким, що цілковито заперечувалося. З’являлися нові програми, у розмаїтті яких важко не розгубитися. І все це вихователь мав пропустити крізь себе й стати провідником цих ідей у життя, тобто в практику дошкільної освіти. Тож не дивно, що багато хто став жити за принципом: “Почекаємо, може, скасують”.

Визнаємо: минулі 25 років були періодом активних пошуків у різних площинах — методологічній, теоретичній, методичній... Зроблено дуже багато. Але складається враження: **задекларували нові цінності, задокументували їх, наука мчить уперед, а вихователь не встигає за цими бурхливими процесами**.

Уявіть картину: двоє дорослих ведуть за руки маляка. Дорослі поспішають, майже біжать, а маля не встигає за ними, то підтягує ноги й зависає, то ледь пересуває їх по землі. Але він не йде з дорослими в ногу. Вони сердяться, дорікають... Що ж робити? Відповідь: *правильно оцінити можливості дитини*.

І тут чимало важить людський чинник. Нова генерація педагогів не може з’явитися враз. Непросто змінити роками сформовані стереотипи. Є й гірші варіанти: не дуже розумні й не дуже кваліфіковані вихователі — діти свого часу (певні трансформації мають відбуватися й у суспільній свідомості). Ще проблема: є значний прошарок педагогів, причому хороших, які не розуміють, чого саме від них вимагають. З одного боку, обмеженість у читанні, як наслідок — недостатній рівень розуміння текстів,

вужкість світогляду, що ускладнює для вихователів процес професійного самовдосконалення. З іншого, часто програмно-методичні матеріали написані малозрозумілою мовою; повсякчас вводиться нова термінологія — науковці ніби змагаються у словотворчості, не беручи до уваги рівень готовності практика сприймати плоди їхніх зусиль. Класики писали так, щоб їхніми книжками будь-яка мати-сялянка могла користуватися, а сьогодні...

Отже, до яких висновків приводить нас “педагогічна мандрівка у минуле”?

Реформування об’єктивно не може відбуватися стрімко й одразу давати позитивні результати, оскільки старе стикається з новим, і сам момент оновлення досить болісний для всіх учасників освітнього процесу.

Що до сказаного можемо додати ми? Об’єктивну оцінку й розумні висновки щодо причин, які справді ускладнюють реформаційні процеси в сучасній дошкільній освіті. Сконцентруємося на актуальних моментах, що впливають зі зробленого нами висновку.

ГОЛОВНІ ПРОБЛЕМИ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ РОЗВ’ЯЗАННЯ

1. Оцінювання можливостей дитини XXI ст.

Сучасні дошкільнята і зовні, й за іншими параметрами розвитку, психологічними особливостями, життєвою позицією істотно відрізняються від своїх однолітків 1980–1990-х років. Вони — інші. На жаль, ми не настільки просунулися вперед, щоб скласти портрет сучасної дитини.

2. Нова генерація педагогів. Їх підготовка за застарілими підходами, без урахування того, що вони — також діти нового часу, ще більше поглиблює проблему. Важливо не лише скоригувати плани підготовки майбутніх вихователів, а й змінити принципи організації освітнього процесу на всіх рівнях підготовки педагогів.

3. Програмно-методичне забезпечення. Його треба спрощувати й удосконалювати, конкретизувати, максимально наближувати до реалій сьогодення, аби те, що ми пропонуємо, відповідало реаліям і потребам сьогодення. Крім того, сучасному вихователю конче потрібні якісні дидактичні матеріали для урізноманітнення форм організації освітньої роботи на основі диференційованого підходу.

Осмилення причин, що гальмують реформаційні процеси в сучасній дошкільній освіті, дає підстави для чіткого виокремлення принаймні трьох груп чинників, усвідомлюючи які й слід комплексно проводити цілеспрямовану роботу. Сформулюємо їх у вигляді проблемних запитань, відповіді на які пропонуємо шукати разом.

ЧИ Є ПЕРЕСІЧНИЙ ВИХОВАТЕЛЬ ПРЕДСТАВНИКОМ НОВОЇ ПРОГРЕСИВНОЇ ГЕНЕРАЦІЇ ПЕДАГОГІВ?

Що маємо? За даними проведених дисертаційних досліджень (Т. Лопухіна, М. Федоренко), на здобуття якісної професійної освіти за обраним напрямом мотивовані менше, ніж 30% студентів молодших курсів спеціальності “Дошкільна освіта”. Щоправда, цей відсоток до випускного курсу трохи підвищується, сягаючи 54–68%.

Проте студенти — діти свого часу, які здебільшого потерпають від типових для сучасної молоді “хвороб”. Втрата інтересу до читання, досить низький рівень загальної культури, прояви кліпового мислення — ускладнює процес самостійного пошуку, аналізу та систематизації навчальної інформації. Додамо сюди ще й нерозвинену творчу уяву та слабку фізичну витривалість. Ігнорування впродовж останніх десятиліть виховних завдань освіти спричинило у значній кількості представників молоді доволі розмиті уявлення про моральність, негативно позначилося на ціннісному ставленні до праці.

Орієнтування багатьох навчальних закладів, які здійснюють професійну підготовку дошкільних працівників, на монологізований формат навчання, репродуктивний його спосіб (замість креативного), попри широке освоєння інтерактивних технологій; відірваність переважної більшості викладачів кафедр дошкільної освіти від сучасної практики роботи дитячих садків, а відтак нерідко відірване від життя теоретизування, навіть у межах професійних курсів, замість формування методичної грамотності — все це надзвичайно ускладнює процес професійного становлення вихователя як представника нової генерації, здатної здійснювати реформи.

Що вимагає життя? Кожна людина, а тим паче педагог, має вміти навчатися впродовж усього життя, бути здатним до самоорганізації та прагнути до особистісної зрілості. Заявлені гуманістичні цінності освіти, ідеї особистісно орієнтованої педагогіки, технології психолого-педагогічної підтримки, “ніжної” педагогіки, педагогіки розуміння передбачають визнання і прийняття вихователем гуманістичних цінностей, а також його особистісну зрілість. Орієнтація не так на вікові, як, передусім, на індивідуальні особливості, організаційні та змістові характеристики

Педагог вчиться все життя. І спрямувати його самоосвіту, допомогти заповнити прогалини, що утворилися, має методична служба, до якої належить і журнал “ДВ” з додатками. Звертайтеся до редакції із запитаннями, міркуваннями, повідомляйте про труднощі. Саме за вашими замовленнями формуємо кожний номер журналів “Дошкільне виховання”, “Палітра педагога”, “Джміль”.

Разом ми здолаємо перешкоди і навчимося йти з дітьми в майбутнє, а не тягти їх у минуле!

Від редакції

Фотоконкурс «Наші діти»

**Незмінна мета є в освіті —
Здорові щоб зростали діти.**

(Надіслала Наталія Шалда,
ДНЗ № 1 "Дзвіночок", м. Шостка, Сумська обл.)

освітнього процесу, що постійно змінюються, вимагає розвинених рефлексивних умінь вихователя. Успішна професійна діяльність сучасного педагога неможлива без здатності швидко орієнтуватися у величезному інформаційному потоці, без активного використання ІКТ. Потребує вдосконалення і ведення професійної документації, щоб не перевантажувати вихователя, не забирати "живий" час, а максимально полегшувати його організацію, звільняти для продуктивної взаємодії з дітьми.

У чому полягає проблема? Очевидні суперечності між програмою професійної підготовки майбутніх педагогів дошкільної освіти, яка має не наздоганяти, як це здебільшого буває, а певною мірою *випереджати* виклики сучасності, і реальними вимірами сучасної дошкільної освіти; між тенденціями до скорочення годин на дисципліні соціально-гуманітарного та професійного блоків і гострою потребою в орієнтації університетського курсу на підвищення загального рівня культури студентів, розвиток у них критичного мислення, здатності впевнено орієнтуватися у швидкоплинному інформаційному світі — як обов'язковій умові забезпечення якості дошкільної освіти.

Що робити? Останнім часом дедалі частіше подаються голоси за скорочення термінів навчання майбутніх вихователів. Мовляв, скільки тим малюкам потрібно? Тож і вихователів вистачить рівня молодшого спеціаліста, тобто педагогічного коледжу. Дякувати Богові, університетське наукове товариство, освітня спільнота, громадськість уже піднялися до усвідомлення унікальної ролі перших років життя дитини й важливості якісного психолого-педагогічного супроводу процесу зростання.

Результати дослідження, проведеного ще у 2003 році в Чикаго (США) у межах програми "Осередки для дітей і батьків", довели: кожний долар, витрачений

на програми раннього розвитку, зберігає суспільству 7-8 доларів майбутніх вкладень у програми спеціальної освіти, запобігання злочинам, недоотриманих податків тощо. "Це інвестування дає 600% прибутку, і наше дослідження показує, що якісна дошкільна освіта корисна не тільки окремій дитині, а й суспільству загалом", — вважає керівник дослідження Артур Рейнолдс, професор соціальної роботи, психології освіти й розвитку людини з Віконського університету в Медісоні. "Діти, котрі здобувають якісну дошкільну, а потім початкову освіту, мають підтримку з боку школи, є дуже успішними дітьми, які з набагато меншою вірогідністю стануть коли-небудь проблемою для суспільства", — наголошує Памела Стівенс — голова ради програми центру раннього дитинства в Чикаго.

Переконані: є гостра необхідність у **консолідації зусиль представників усіх рівнів системи дошкільної освіти для складання портретів сучасної дитини і сучасного педагога** (вихователя — керівника ДНЗ — викладача кафедри дошкільної освіти) і, відповідно, коригування універсального навчального плану, принаймні інваріантної його частини.

І ще одне. Сьогодні в системі професійної дошкільної освіти є багато проблем, проте чимало й досягнень. Інакше не було б в Україні стількох унікальних дошкільних закладів, де в надзвичайно складних соціально-економічних умовах успішно працюють творчі колективи ентузіастів своєї справи, висококваліфікованих професіоналів. Їх було б іще більше, якби ЗМІ не паплюжили образ вихователя та вчителя. Не знижували б і без того низький суспільний рейтинг педагогічної професії, якби експертно-інспекційні функції здійснювали справжні фахівці, а не любителі-невігласи.

Зупинити потік негативу, захистити тих, хто щодня віддає себе справі служіння дітям, нам з вами під силу.

ВИХОВАТЕЛЬ І ДІТИ В ОСВІТЬОМУ ПРОСТОРІ: ЧИ ВІДБУВАЄТЬСЯ ДІАЛОГ?

Що маємо? Змінився тип культури взаємин між поколіннями. На відміну від попередніх типів, нинішня *префігуративна культура взаємин* характеризується настільки швидкими темпами перетворень, що це фактично прирікає кожну людину — і дорослого, й дитину — на постійну життєтворчість, у якій різні покоління мають бути партнерами у пізнанні світу та його освоєнні. Їх має об'єднати той факт, що в умовах префігуративної культури "епіцентр" основних життєвих цінностей зміщується в майбутнє.

Що вимагає життя? Специфічний характер сьогодення потребує принципово нового, відмінного від попередніх, характеру взаємин між поколіннями.

Відтак взаємодія з дітьми вимагає тепер оновлених освітніх та виховних моделей, що передбачають співпрацю дорослих і дітей, налаштованість педагогів на розуміння іншого, ситуації й себе самих.

У чому полягає проблема? Дошкільні заклади, в управлінні якими на кожному з рівнів вертикалі (адміністративному, методичному, педагогічному) культивується диктатура замість командної роботи, не можуть забезпечити реалізацію суб'єкт-суб'єктних відносин у моделях “педагог — керівник”, “педагог — педагог”, “педагог — діти”, “педагог — батьки”, а отже, не готові впровадити у свою діяльність гуманістичні цінності. Декларування їх замість реальної гуманізації освітнього процесу завжди проявлятиметься в імітації діалогу замість реального діалогу. Усі знають, як це відбувається: трафаретні запитання і завчені відповіді, репродуктивні завдання, домінування зразка дії на противагу свободі вибору.

Наукою доведено: досягти бажаного можна лише за умови міжособистісної взаємодії, “єднання душ”, діалогу. Звідси випливає, що педагог має бути готовий вести такий “діалог душ” (С. Соловейчик) з дітьми.

Що робити? Навчити педагогів будувати суб'єкт-суб'єктні стосунки з дошкільниками, делегувати дітям частину повноважень в організації продуктивної взаємодії з однолітками в різних її формах, допомогти відійти від шаблону в побудові занять, у реалізації себе лише як інформаторів та керівників. Навчити вихователів слухати дитину, розуміти себе, її, оцінювати ситуацію з різних кутів зору. Надати їм більшу свободу у виборі способів організації життєдіяльності дітей у групі, адже доцільність утвердження принципу різнорівневості (залежно від досвіду, вмінь вихователів) у підходах до оформлення педагогічної документації, надання досвідченим та молодим педагогам свободи дій у визначених межах уже давно очевидна!

Привести параметри оцінювання якості роботи конкретного вихователя і дошкільного закладу у відповідність із заявленими у БКДО гуманістичними цінностями. Про це не прийнято говорити вголос, але успішність роботи вихователя і дошкільного закладу загалом донині оцінюється переважно за формальними показниками, які не співвідносяться з гуманістичними цінностями, а залишилися від попередньої, технократичної моделі освіти.

ХТО БІЛЬШЕ ВПЛИВАЄ НА ДИТИНУ — БАТЬКИ ЧИ ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ?

Що маємо? У переважній більшості сучасних сімей, які виховують дітей дошкільного віку, на формування свідомості малюків, їхніх життєвих цінностей більшою мірою впливають, на жаль, технічні засоби, а не батьки, як це мало б бути. Навіть казку на ніч дитині частенько читає не батько або бабуся, а відсторонений голос у навушниках, а ранковий поцілунок і милі пестощі замінює мультик як спосіб безконфліктного годування-вдягання-збирання-виряджання. Як результат — “застиглий погляд”,

звужені поля зору, розлади нервової системи. Вердикт медиків: невміння спостерігати, розглядати, свідомо сприймати, відсутність критичного мислення, порушення емоційної сфери. Невтішний висновок психологів: послаблення міжособистісних зв'язків між батьками й дітьми, зростання споживацького ставлення дітей до життя, маніпулювання батьками як спосіб управління їх волею і діями.

Що вимагає життя? З одного боку, слід якомога раніше навчити дитину жити в сучасному інформаційному світі, сформувати навички користувача ІКТ, без чого їй складно буде досягти успіху в будь-якій сфері життя. З іншого боку, важливо пам'ятати: надмірне занурення у світ техніки відсторонює людину від реального життя, позбавляє її відповідальності, готовності проявляти особисту активність та ініціативу, руйнує міжособистісні контакти. Телевізору та комп'ютеру в родині має бути відведено місце і роль допоміжного засобу, вони в жодному разі не повинні підміняти батьків як головних вихователів своїх дітей.

У чому полягає проблема? Низький рівень батьківської та загальної культури більшості молодих батьків спонукає їх заповнити прогалини у спілкуванні зі своїми малими дітьми теле- та комп'ютерними програмами й іграми. Легше ввімкнути апарат і... відсторонитися, ніж знайти час, проникнутися проблемами малюка чи просто порадіти можливості побути поруч. А це поступово збільшує розрив у стосунках між дорослими і дітьми.

Що робити? Ми, звісно, проти того, щоб заборонити використання будь-яких технічних засобів — у наш інформаційний час це просто неможливо. Проте питання пріоритету виховного впливу на дитину має бути розв'язане тільки на користь батьків. Годування з ложки чотирирічної дитини під час невідривного сприймання нею мультфільму за повного мовчання з боку батьків (щоб не заважали дивитися мультфільм), вдягання старшого дошкільника з планшетом у руках (так швидше і спокійніше), з висловленням незадоволення щоразу, коли маніпуляції з одягом затуляють екран, вкладання спати під голос з навушників (“Часу немає, нам також жити треба”) — ці та багато інших прикладів надмірного захоплення новітніми пристроями є свідченням не лише нашої власної слабкості, а й слабкості нашої батьківської позиції.

Послаблення батьківської позиції обов'язково спричинить посилення тиранії малюка, “захоплення” ним влади над старшими, порушення гармонії в стосунках. Це — лише початок і причина всіх подальших проблем у дитячо-батьківських стосунках. На жаль, прозоріння у багатьох батьків ще попереду.

Який же висновок з усього сказаного? **Висновок один:** ніхто з нас не володіє такою силою, такими ресурсами, щоб самотужки подолати всі негаразди, всі труднощі реформаційних процесів. Тільки разом, коли кожен долучиться до спільної справи. А справа й справді спільна! ■